

HISTÒRIA

S. V

La caiguda de l'Imperi romà.

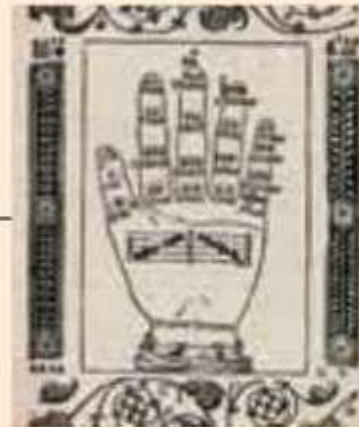
S. IX (800)

Coronació imperial
de Carlemany.

S. XI (1030)

Guido d'Arezzo descriu
el pentagrama i utilitza
les mans i els dits per
recordar la música.

S. XI (1054)

Cisma entre l'Església
d'Orient i l'Església
de Roma.

Edat mitjana: context històric

- Període: des de la caiguda de l'Imperi romà, l'any, 476, fins als segles XIV-XV
- **L'alta edat mitjana** (segles V a X). A Europa hi predomina una societat caracteritzada per la pobresa. La societat té accés a la música en les festes populars i les celebracions, i a través de la litúrgia.
- **La baixa edat mitjana** (segles XI a XV). A partir dels segle XI, s'obre per a Europa una etapa de prosperitat econòmica, política i social. La música experimentarà un gran desenvolupament, afavorit pel naixement d'una nova vida urbana. Té lloc una millora pel que fa a la qualitat de vida i les vies de comunicació, i, sobretot, l'accés a la cultura d'un nombre més gran de persones.

Context sociocultural

- Teoria teocèntrica: déu com a centre de l'univers.
- Amb la caiguda de l'imperi romà, la cultura grecoromana i el llatí perden oficialitat. Neixen els pobles de l'Europa occidental.
- La societat medieval era exclusivament rural i la majoria de la població vivia amb recursos ben escassos.
- Es va implantar un sistema nou de govern: el feudalisme. Amb el sistema feudal, uns quants terratinents (els nobles i l'Església) es van apoderar de les terres de gairebé tot Europa i dels seus habitants, als qui els permetien explotar-les a canvi d'un impost.
- l'església buscava un poder unificador, i va establir-se com a màxim organisme amb una organització administrativa pròpia i amb un vincle social important.

La finalitat de la música

- Bàsicament religiosa: estendre la Paraula de Déu.
- La **música profana**, difosa pels **joglars** i els **trobadors**, tenia com a finalitat entretenir i divertir.

Música vocal religiosa: el cant gregorià i l'inici de les polifonies

El cant gregorià

A l'edat mitjana, la major part de la música era **sacra o religiosa**, i encara es considerava d'origen diví. La finalitat d'aquesta música era transmetre la doctrina cristiana.

Al segle VI, el papa Gregori I va iniciar la recopilació d'un conjunt de melodies litúrgiques escrites en llatí que, més tard, van rebre el nom de **cant gregorià**. Es tracta d'un cant col·lectiu de veus iguals que s'interpretava dins la litúrgia de l'Església.

Tipus de cant:

- Antifonal: dos cors alternaven el cant.
- Reponsorial: cor i solo alternaven el cant.
- Directe: cor sol; no havia cap alternança.

Relació entre les notes i el text

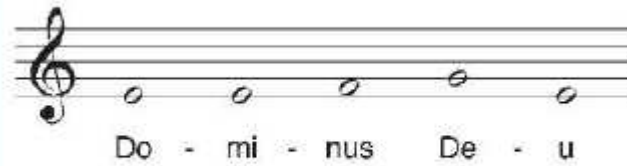
- Sil·làbica; a cada sil·laba li correspon una nota
- Melismàtica: a cada sil·laba li correspon una sèrie de notes (melisma)

MELISMÀTICA

SIL·LÀBICA

Sil·làbica

Melismàtica

Notació del cant gregorià

- Aquest tipus d'escriptura, diferent del que tu coneixes, correspon a una **notació neumàtica**. Els **neumes**, signes que es col·loquen sobre les síl·labes indiquen la direcció ascendent o descendent de les melodies, sense concretar l'altura exacta de la nota. El **ritme** ve determinat pel text.

- Escolta l'audició de cant gregorià *Viderunt omnes*, d'autor anònim. Completa el quadre d'anàlisi d'audició, que trobaràs al quadern, o que et proporcionarà el professor o la professora, amb les característiques musicals que descobreixis. Escull les que et semblin adients entre les que et proposem.

En l'audició, el llarg melisma de la síl·laba *Do* de la paraula *Dominus*, què subratlla?

De quin tipus de cant gregorià es tracta: responsorial, directe o antifonal?

Primeres polifonies

El descobriment de la **polifonia** va ser un dels fets més revolucionaris en la història de la música occidental. Tant per les possibilitats que va obrir en l'àmbit compositiu i interpretatiu, com per les necessitats que va suscitar en l'evolució de l'escriptura musical (notació musical). A partir d'aquell moment, es va establir com a base del llenguatge musical. El primer exemple escrit d'una obra polifònica data del segle IX.

- Organum: al cant gregorià se li afegeix una segona línia melòdica (a distància de quarta o de quinta, generalment) que es mou de forma paral·lela.
- Discantus: al cant gregorià se li afegeix una segona línia melòdica, que es mou en direcció contrària, és a dir, mentre una ascendeix, l'altra descendeix.
- Melismàtica: al cant gregorià se li afegeix una segona línia melòdica, que canta molts sons.

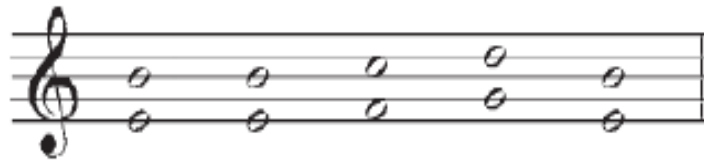
Melismàtica

Discantus

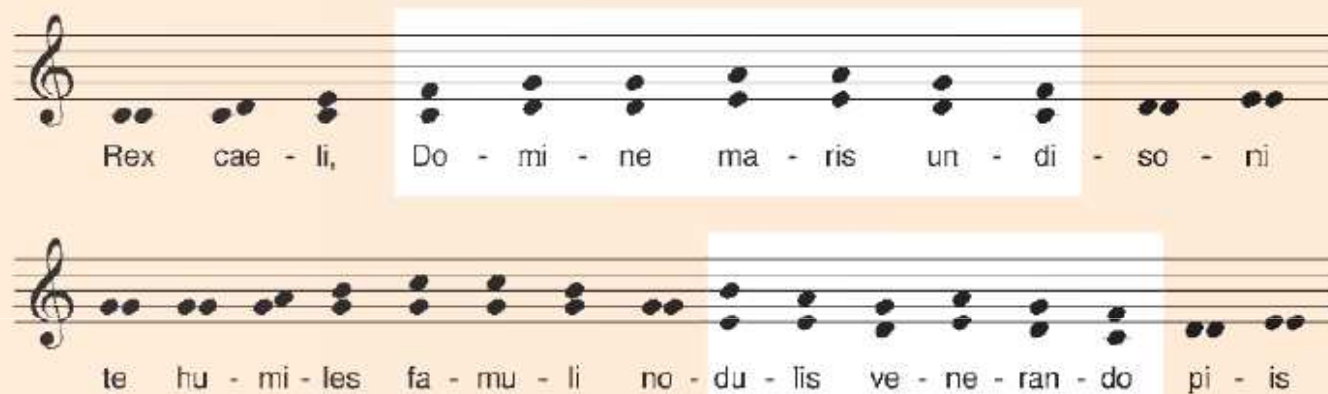

Organum

- Escolta Rex Caeli

Escolta i mira't bé el següent fragment polifònic de *Rex Caeli*, un dels més antics que es conserven. Es tracta d'un fragment extret del tractat *Musica enchiridis*, del segle IX, que estudia el sistema musical. Completa el quadre d'anàlisi d'audició que trobaràs al quadern o que el professor o la professora et proporcionaran.

The image shows two staves of musical notation in G-clef. The first staff has the lyrics "Rex cae - li, Do - mi - ne ma - ris un - di - so - ni". The second staff has the lyrics "te hu - mi - les fa - mu - li no - du - lis ve - ne - ran - do pi - is". In both staves, a white rectangular box highlights a specific polyphonic fragment consisting of several chords. The first staff's box covers the notes for "Do - mi - ne ma - ris un - di - so - ni". The second staff's box covers the notes for "no - du - lis ve - ne - ran - do pi - is".

Observa els fragments emmarcats. Corresponen a exemples d'*organum*.

Observa la partitura de la cançó *Stella splendens* que trobaràs en aquesta pàgina web:

blowthyhorn.com/choralMusicEditions/stella_splendens/. Escolta-la i contesta a les preguntes.

- Es tracta d'una peça monòdica o polifònica?
- Quantes notes *re* hi ha en la veu del *cantus*? I quants *si*?
- Cerca informació sobre el *Llibre Vermell* de Montserrat: repertori, intèrprets, coses curioses...

Guido d'Arezzo (995-1050)

Va ser un monjo benedictí que va dedicar una gran part de la seva vida a l'estudi de la teoria musical. Se'l considera l'iniciador del sistema de notació musical actual. Va donar nom a les notes basant-se en la primera síl.laba d'un himne dedicat a san Joan.

Antigament, ut era la primera nota de l'escala musical. Per facilitar-ne la pronunciació, més tard es va anomenar do.

The image shows three staves of musical notation in a single system, each with a treble clef. The notes are placed on the lines of the staff to represent the pitch of the lyrics. The lyrics are: Ut que - ant la - xis re - so - na - re fi - bris Mi - ra ge - sto - rum fa - mu - li tu - o - rum, Sol - - - ve pol - lu - ti La - bi - i re - a - tum, San - cte Io - han - nes.

Ut que - ant la - xis re - so - na - re fi - bris Mi - ra ge - sto - rum

fa - mu - li tu - o - rum, Sol - - - ve pol - lu - ti

La - bi - i re - a - tum, San - cte Io - han - nes.

Música vocal profana:els joglars i els trobadors

En paral·lel a la música religiosa, va existir un altre tipus de música que no tenia cap mena de relació amb el culte o la religió. Era la música profana. Durant molt de temps, la interpretació de la música profana va anar a càrrec dels **joglars** i els **trobadors**, que van rebre noms diferents a cada país. Els trobadors eren poetes i compositors que solien pertànyer a la noblesa.

L'estructura de la major part de les cançons trobadoresques és la de **cançó estròfica**. Consisteix en l'alternança d'una estrofa, que va canviant de lletra amb la mateixa música, i d'una tornada amb la mateixa lletra i la mateixa música.

—És veritat, gairebé tots ho estan. Però aquest és diferent. És un poema titulat *Cançó d'Alexandre*. [...]

—Hum... Bé, de què tracta?

—És la història d'un rei anomenat Alexandre el Gran i de com va conquerir unes terres meravelloses a l'Orient, on a les vinyes creixen pedres precioses i les plantes poden parlar —li va explicar Aliena.

—Com és que les plantes poden parlar? Que tenen boca? —va preguntar Jack, prou intrigat per oblidar-se del neguit.

—No ho diu.

—Creus que aquesta història és de debò?

Aliena el va mirar interessada, mentre Jack es quedava captivat pels seus ulls foscos.

—No ho sé —va contestar la noia—. Jo sempre em pregunto si les històries són de debò. A la majoria de gent no li importa..., els agraden i prou. [...]

—Jo sé una pila d'històries —va declarar el noi—. Sé *La cançó de Roland* i *El pelegrinatge de Guillem d'Orange*...

—Què vols dir que les saps?

—Que les sé recitar de memòria.

—Com un joglar?

—Què és un joglar?

—Un home que va d'una banda a l'altra explicant històries.

Aquell concepte era nou per a Jack.

—Mai no n'havia sentit a parlar, dels joglars.

—A França n'hi ha molts. Quan era petita, anava sovint amb el meu pare al continent. M'encantaven els joglars.

—Però, què fan? Es paren pel carrer i parlen?

—Depèn. Els dies de festa van als salons dels senyors. Fan actuacions als mercats i a les fires. I també entretenen els pelegrins a fora les esglésies. A vegades, els grans barons tenen el seu propi joglar. [...] Normalment, el joglar toca el violí mentre recita la història. Quan es tracta d'una batalla, el toca ràpid i fort, quan es refereix a dos enamorats és lent i tendre, i es torna engrescador quan parla d'alguna cosa divertida.

A Jack la idea li va agradar. Música de fons per acompanyar els temes destacats de la història.

—M'agradaria saber tocar el violí —va manifestar.

—És veritat que saps recitar històries? —va preguntar Aliena. [...] Però, com és que les records? Es necessiten dies per recitar-ne una.

—No ho sé. És com saber el camí quan ets al mig del bosc. No tens al cap tot el bosc, però, siguis on siguis, saps per on has d'anar —va donar un altre cop d'ull al text del llibre i una cosa li va cridar l'atenció. Es va asseure al seu costat, damunt l'herba, per mirar-lo més de prop—. Les rimes són diferents —va dir.

Aliena no entenia el que Jack volia dir.

—En quin sentit?

—Són millors. A *La cançó de Roland*, rimen les vocals, per exemple, «espasa» rima amb «estimada». Al teu llibre, «espasa» rima amb «casa», però no amb «estimada». És una manera nova de rimar. Però és millor, molt millor. M'agraden aquests versos.

—Em recitaries...? —Aliena semblava tímida—. Em recitaries un tros de *La cançó de Roland*?

Jack va canviar de posició per poder-la esguardar. La seva mirada intensa i el centelleig anhelant dels seus ulls embriaxadors li van tallar la respiració. Va agafar aire i tot seguit va començar.

*El senyor i rei de tot França, Carlemany,
ha passat set anys llargs lluitant a Espanya.
Ha conquerit les terres altes i els plans.
Davant seu cap fortalesa no hi queda,
ni cap ciutat amb la muralla sense derrocar,
només Saragossa, que és dalt la muntanya,
governada pel rei Marsil·li, el Sarrai,
el qui serveix Mahoma i a Apol·lo prega,
però mai no estarà segur ni tan sols allí.*

Jack es va aturar.

—És veritat que la saps! —va exclamar Aliena entusiasmada—. Igual que un joglar!

Explica qui eren els joglars i quines habilitats i característiques tenien segons el text que has llegit.

Aquesta novel·la està escrita per un autor del segle xx que recrea l'edat mitjana. Quin instrument se cita en aquest fragment? Aquest instrument no existia a l'època. Els trobadors s'acompanyaven, per exemple, amb la fídula o el llaüt. Busca alguna imatge d'aquests instruments, classifica'ls i explica'n les característiques.

Escriu els títols i l'autor de les cançons que s'esmenten, i explica'n breument els arguments.

Escolta *De moi doleros vos chant*, del trobador G. de Berneville, mentre segueixes el text de la cançó.

De moi doleros vos chant.

Canto la meva desgràcia.

J' fuis nes en descroissant.

Vaig néixer sota una lluna minvant.

Onques n'euc en mon vivant.

No vaig tenir mai dos dies bons

Il bon jors.

en ma vida.

Jai a non meschëans d'amours.

I en l'amor sóc desafortunat.

Els instruments

A l'Edat Mitjana es fa un recull dels instruments de l'antiguitat i se n'incorporen altres de populars. S'utilitzaven ben rarament com a solistes, ja que acostumaven a acompanyar danses i cançons. De fet, el primer repertori conegut de música instrumental medieval data del segle XII.

INSTRUMENTS DE CORDA FREGADA		
Fídula o viola d'arc	Viola de roda	Rabec
<p>Instrument de corda fregada i arc amb un nombre de cordes variable. Tant es feia servir en les parts melòdiques com en les parts greus de conjunt.</p>	<p>Una roda, que s'accionava amb una manovella, fregava dues cordes melòdiques dirigides per un teclat. També se'n deia <i>organisrum</i>.</p>	<p>Instrument d'origen àrab.</p>
		

INSTRUMENTS DE CORDA POLSADA

Saltiri

Instrument de corda polsada que té una caixa de fusta, no gaire profunda, per amplificar el so.

Arpa

Instrument molt antic. A l'edat mitjana acompanyava sovint els trobadors.

Llaüt

Instrument de corda polsada format per un mànec i una caixa de ressonància bombada per la part de sota.

INSTRUMENTS DE VENT

Dolçaina

La dolçaina és un instrument de vent de llengüeta doble.

Flauta travessera

És un instrument de vent-fusta amb embocadura de bisell.

Flauta dolça

És un instrument de vent molt antic que va ser molt popular a l'edat mitjana.

- Els instruments de percussió es feien servir a l'edat mitjana per acompanyar les danses i les cançons populars. Hi havia una gran varietat d'instruments, com ara els platerets, les campanes, el pandero, el tambor....

Escolta un fragment de la *Quarta estampida reial* i fes els exercicis següents.

— A quina forma musical correspon?

Cançó estròfica

Forma binària

Forma ternària

— Quins instruments la interpreten?

Percussió i corda fregada

Percussió i vent-fusta

Percussió i vent-metall

- Interpreta aquesta dansa medieval a dues veus i acompanya-la amb l'ostinato rítmic.

Recorda: L'ostinato rítmic és un fragment rítmic que es va repetint al llarg de tota la composició.

Musical score for a medieval dance in 2/4 time, featuring two voices and a rhythmic ostinato. The score is divided into three systems, each with a vocal line and a piano accompaniment line. The key signature has one sharp (F#). The first system shows the beginning of the piece. The second system includes a repeat sign. The third system concludes the piece with a double bar line and repeat dots.

Tot seguit escolta una adaptació de *Miragres fremosos faz por nos* de les **Cantigas de Santa Maria**, d'Alfons X el Savi, i interpreta'n amb els companys i les companyes una adaptació, acompanyant-les amb els *ostinatos* rítmics presentats. Finalment, toca-la seguint la gravació.

1

2

Pandero

Triangle

Cerca informació sobre les *Cantigas de Santa Maria*, d'Alfons X el Savi.

Curiositats

Blanca de Castella, filla dels reis de Castella Alfons VIII i Leonor, era besnéta del duc d'Aquitània Guillem IX, considerat el primer trobador medieval, i néta de Leonor d'Aquitània, una fervent mecenes de la literatura i la música medievals i la dona del rei d'Anglaterra.

Quan ella només tenia dotze anys es va concertar el seu matrimoni amb Lluís VIII de França, per segellar una aliança entre tots dos països. La seva àvia Leonor la va acompanyar des de la cort castellana fins a París. Lluís VIII va fer un regal especial de casament per a una dona pertanyent a una família que tenia una forta vinculació amb la música. Quan Blanca va entrar a la catedral de Notre-Dame de París, va poder escoltar per primer cop la polifonia, el nou estil que va revolucionar la música medieval de la mà dels compositors Léonin i Pérotin.